Після довгої суші сливе цілий май в петрівку почали перепадать холодні, ніби осінні, дощі, а 19 і 20 червня випали петрівчані дощі, теплі, з громом та блискавкою. В неділю опівдні насунулись чорні хмари од заходу сонця. Вдарив грім, заблискала блискавка, і пішов чималий густий тучний літній дощ. Перед вечором вже випогодилось. На заході залисніло небо, і сонце ніби розігнало од себе хмари й засяло. Хмари посунулись за Дніпро й за міст.

Я був радий, що мені ввечері можна буде піти за Михайлівський монастир і посидіть на чистому повітрі цілий вечір на Владимирській горі, де я теперечки звичайно щовечора сиджу, одпочиваю й милуюсь широким простором за Дніпром, за Десною га понад Дніпром. Дивлюся я в вікно, за Десятинною церквою небо з легкими хмарками зажовтіло, засяло чудовими ярими жовтими кольорами. Я мерщій вийшов з свого житла й почимчикував по Трьохсвятительській улиці. Несподівано перед моїми очима на схід сонця залисніло небо, сизе, темне, аж ніби чорне саме проти ясного заходу: туди посунулись чорні хмари, і десь там далеко ллють дощі. Золоті бані й хрести, густо й рясно скупчені на великих церквах, дуже ясно вирізуються неначе на чорно-сизому фоні: їх обсипав не сонячний світ, а жовтий одлиск од хмарок на заході, якийсь тихий, мрійний. А на чорно-сизому небі сяють дві веселки, неначе дві дуги, перекинуті поверх золотих бань та хрестів. Вища дуга неначе обперлась саме серединою об золоту баню Михайлівської дзвіниці й почепилась на золотому хресті; нижча веселка, з дуже ярими кольорами, ніби заплуталась в золоті бані та хрести церкви. Яра червоняста й жовтогаряча смуга малювались дуже виразно на небі, неначе чиясь рука оповила чудовою широчезною стрічкою усі бані й кинула довгі кінці, один за Дніпро, а другий на Царський зелений садок.

Я несамохіть спинився перед цим дивом і не міг одвести очей од того вигляду. Надворі тихо, анічичирк! ані-шелесть! Кольори, при чорному фоні з хмар — делікатні, але ясні, і надять, і лащать мої очі надзвичайно гарними тонами та сутінками. Картина така дивна, делікатна й мрійна, неначе сниться мені у сні. Здається, я бачу в сні золотий палац з вікнами з діамантів та з золотими банями в царівни Паризади в казках "Тисяча однієї ночі".

Але перед моїми очима загуркотів вагон трамвая й покотився по вузькому Святополк-Михайлівському переулку, попід стіною монастиря, до спуску вагонів на Поділ. Неприємний гуркіт неначе розбуркав і збудив мою уяву, що була залинула в казковий арабський край "Тисяча й однієї ночі".

По цьому коротенькому переулку я йду до станції трамвайного спуску, минаю вагон, обліплений навкруги людьми, котрі натовпом хапались на спуск, і виходжу на гори за монастирем і за самою станцією, на краєчок кручі, до котрої навскоси почепився скляний критий коридор над самим краєчком гори й простягся униз, ніби рак звісився шийкою, і висить, неначе теліпається на повітрі, підпертий з дна стрімкої кручі залізними стовпами. Звідсіль незабаром висунувся важкий червоний вагон, мов крокодил, і посунувся сливе сторч наниз над глибокою вузенькою балкою, зеленою та ясною на дні, де зеленіють обполоскані од пороху чудові плакучі верби, де на дні, по обидва боки висячих рельсів, двома рядочками видно глибокі, прикриті зверху криниці для всисання з джерел ВОДИ З-під гір. Ці, густо викопані колодязі по обидва боки, з гори здаються мені рядками рамкових уликів на дні балки в якійсь чудній пасіці. Я втупив очі в ту зелену ніби щілину в балці. Мої очі надить картина, як два навскоси зроблені вагони тягнуть то вгору, то вниз один одного, неначе хлопці грають в якісь чудні переваги або гойдаються на гойдалці десь на селі на зеленій балці. Але я підвів очі вгору, зирнув на Поділ і на картину в далечі за Подолом, за Оболонню, і побачив такий вигляд, таку красу, яку рідко коли трапляється побачить над Дніпром.

Щоб обсягти оком більше простору на обрії, я йду по тротуарі над самим краєчком обривчастих гір, ніби круч. Минаю я дві недавно насаджені широкі алеї попід самою високою білою стіною монастиря й заглядаю з кручі вниз, де недавно була зсунулась гора і де тепер в тій вузькій згористій долині зробили дерев'яні сходи на Поділ, і доходжу до шпиля над крутим верхом гори. Тут звершечку на шпилі стоїть чудовий кіоск з колонками, неначе гарненька капличка з лавами й доріжкою навкруги. Тут найбільший виступ Владимирки й найвищий. Звідсіль я окидаю оком усей широкий простір, Поділ, усю рівну, як луки, Оболонь до самих гір села Вишгорода над Дніпром.

Яка широчінь! Який простір! Я сягаю оком по тому просторі на захід сонця, оглядаю його, і перед моїми очима темною смугою ніби вирізується на небі півкруг з гір од Андріївської гори до Кирилівського монастиря, а далі знов синіють півкругом гори над Оболонню, закручуються в Вишгороді й достягають до Дніпра в сизій далечі. Сонце низько стоїть на заході між білими й сизими хмарками, червоне, як жар, мов розпечене в жару залізо, без проміння, тільки ніби в сяєві од жару. Небо внизу над лісами делікатно блакитне, а подекуди ніби зелене, лиснюче й прозоре, неначе помальоване скло. Над Оболонню висять низько білі, тонкі, аж прозорі, хмарки, нависли над Оболонню й Подолом. Хмарки жовті, неначе з жовтого скла. Чудовий жовтий колір подекуди на кінцях хмарок лиснить то жовтогарячим світом, то рожевим. Сонце без проміння, червоне, неначе з жару, але жовтий світ од хмар одбиває й кидає ясний світ на широку картину. За Виш-городом стоїть на Дніпрі сиза, але з жовтим сутінком імла. А за нею за Дніпром над борами і далеко за Десною стоять хмари внизу, над самими борами, неначе високі й важкі чорні гребені Альп. Рівнина там одразу, неначе чудом, стала горяна, неначе в Швейцарії коло Люцерна. А на горах вершки наче куряться димом та парою, розбились нарізно й понахиляли вершечки на один бік вперед, неначе голови, на схід сонця. Я бачу виразно, як цей подовжастий гребінь сунеться все далі та далі, а на йому неначе стоять рядком велетенські, ніби брокенські, відьми. Неначе червоний вид сонця лякає їх, і вони з ляку втікають од його сердитого виду все далі та далі в

темряву чорних хмар та сизої імли. Сонце пірнало над самим лісом в темні подовжасті хмарки, поколоті вподовж, ніби з щілинами.

Сонце, як здорове колесо, вже без сяєва пірнуло й виглядає крізь щілини, неначе червоним, страшним видом. Коло його подовжаста смуга хмар була облита наче червоним карміном: та кров'яна смуга стала ніби гаряча, огняна й червоніла різким кольором, ніби намальована на веселому делікатному суфіті. Здавалось, чорний тартар з-за Дніпра кинув сюди смугу полум'я й крові. Од сонця впав кров'яний світ на похилені вершечки димчастих далеких хмарок. І мені уявляється, що то йдуть до Києва по горах наші баби-прочанки з ціпками, спираючись на ціпки й понахилявши голови вперед, закутані й зав'язані червоними хусточками.

Уся ця картина з закругленими горами, з закругленим обрієм здається мені велетенським круглим храмом-ротондою, де замість стелі низько нависли помальовані жовтими, рожевими й усяковими кольорами легенькі хмарки. Але які чудові прозорі кольори! Які делікатні сутінки! А збоку, на Андріївській стрімкій горі, на чолопочку, в блакитному небі ніби намальований Андріївський собор з його п'ятьма шпичастими банями з колонами, ніби для декорації в тому пишному храмі або на якійсь сцені в без міри високому театрі. І стоїть він високо в небі, ніби достає до жовтої, чудово вимальованої стелі та жовтогарячого склепіння. Це все диво чогось нагадує мені чудову й оригінальну декорацію в тому храмі багатющої на фарби й кольори натури.

Я бистро окинув оком незмірну плисковату рівнину по Оболоні за Подолом, понад Дніпром і далеко за Дніпром по Десні й черніговських борах. Яка широчінь! Але це не однотонна широчінь степів, або морів, або піскуватої пустині. Під лиснючим, помальованим усякими кольорами велетенським шатром ніби був розстелений квітчастий, без міри широкий килим. Луки на Оболоні лиснять зеленою травою. По рівнині Дніпро звивається трьома закрутами й ховається за вишгородським крутим виступом гори десь в сизій далечі. Вода лиснить сріблистим білим одлиском од неба, неначе чиясь рука кинула на луки й побгала біло-срібну стрічку. На Оболоні ще позоставались озерця після недавньої

розлий-води. Вони лиснять двома рядками до самого вишгородського взгір'я, неначе по широкій луці в'ються дві невеличкі річки і вливаються в Почайну. Почайна; недалечко од гавані, жовтіє жовтим кольором, мов дзеркало, кинуте за Подолом. Усі ті водяні плеса покручені, побгані, неначе кинуті жужмом на зелені луки, і лиснять, мов розтоплене срібло, а подекуди блищать жовтими та рожевими кольорами. Поділ розстелявся на схід, кругло обрамований Дніпром та закругленою гаванню, неначе вправлений в срібні широкі й лиснючі рами. За Дніпром на схід сонця рівнина сизіла, аж чорніла. А над борами подекуди на обрії насовувались визубні й зазубні з туману: то піжили подекуди наглі, тучні дощі й. ніби посовувались з місця на місце то ближче, то десь далі або одразу зникали й одслоняли ніби сизу заслону на ще дальший простір на обрії. Золоті бані на монастирях, золоті хрести й маківки на церквах на Подолі лисніли, ніби розсипані поверх Подолу, схожого на якусь оригінальну мозаїку, обрамовану лиснючою срібною рамою Дніпра, закругленої гавані й Почайни.

У мене в думці виникає уявлення, що то на долу в величезному храмі лежить розстелений килим. Який чудовий й різнотонний килим розгорнув і розіслав великий художник — натура під тим веселим, лиснючим, напнутим високо шатром! Ясний і веселий по один бік Дніпра, сумний, сизий, аж сливе чорний — за Дніпром, з сизою рамою на півночі неначе з високих Альп з червоними кучерявими нарізними вершечками!

Я сиджу в високому кіоску на шпилі й не можу одвести очей од такої пишноти й — краси картини, яку трудно знайти й побачить. Скрізь блиск, усякові кольори на заході. А там далеко за Дніпром сумна, темна картина, місцями ніби навіть чорна й смутна, неначе перехід од світлого раю до якогось темного тартару.

"Половина світу скаче, а половина світу плаче",— кажуть у приказці. Яка правдива ця народна приказка! Я бачив ніби уявки, як одна половина світу була пишна й весела, неначе рай, а за Дніпром друга половина була ніби темний чорний тартар. Зирну на захід, і там неначе бачу, як сміється милий до милої, як радісно вона обнімає й пригортає до

себе свого милого. І я почуваю радість та любов людську, ніби розлиту в рожевих хмарках, в бірюзовому блакитному небі. Я неначе сам почуваю радість та веселість глядачів в величезному театрі, де на сцені ллються солодкі мелодії, де артисти з великою штучністю, з великим артизмом взрушують силу людських серців, розворушують веселу направу в душах, де радість панує в кожному серці з такою силою, що од криків та плескання в долоні сливе дрижать ложі.

А там далеко, за Дніпром, де хмари неначе одна одну наздоганяє, я ніби уявки бачу, як піжить дощ, яка там сльота й моква, як вози на шляхах грузнуть в грязюку по матачини, бідна худоба ледве тягне вагу; бачу захоплених на полі людей, котрі мокнуть до сорочки. І мені вчуваються крики й зітхання людського лиха; і похоронні співи смерті, і похоронні сльози неначе подихають на мене з тієї чорної та сизої мокрої далечі.

Мабуть, така вже людська доля, що половина світу скаче, а половина — плаче. Я неначе бачу в далечині битви титанів; чи титанів, чи людей? і навісні битви й войни десь на зелених пшеницях та житах коло Ватерлоо ...чи на полях Маньчжурії. Бачу не тумани й чорні хмари, а неначе хмари диму, де душаться й кричать од смертельних ран люде, повбивані, постреляні таки людьми, а не загризені дикими звірюками...

І коли настане кінець тим сльозам, коли буде кінець тим похоронним співам? Коли перестане литись людська кров під списами та гарматами? Коли на землі засяє така радість, таке щастя, яке з'явилось на небі несподівано перед моїми очима?

Наставав вечір... Надворі й на небі лягли делікатні рожеві сутінки. До того часу сухе, мов в Сахарі, повітря одвологло після дощу, стало вогкувате й наче лилось в груди, мов цілюща вода.

Вже сонце засунулось за хмарки. Небо й хмарки жевріють, як жар. Ясні тони подекуди наче згасають. Почало сутеніть на небі й долі. На мою

душу спадає задума й маленький сум, який звичайно находе на душу по заході сонця. "Чи зійдеш ти, сонечку, знов, чи, може, вже зайшло навіки?" — пригадались мені слова молитви давніх індусів в стародавніх санскритських молитвах. І легеньке зітхання несамохіть чогось вилинуло з моєї душі, і задума похилила мою голову якось не по моїй волі, неначе в душі заворушився смуток та жаль за втраченим щастям життя...

А кольори згасали й блякли на небі, неначе рука якогось великого художника переводила пензлем ясні тони на темніші, вже вечірні. Внизу ніби якась рука знімала з поцяцькованого суспіль дорогого килима його гарні кольорові прикраси; вони помаленьку й потроху зникали або все блякли й темнішали.

II

Я встав і зійшов униз з шпиля. За шпилем Владимирські гори загинаються вбік од найбільшого свого виступу на верхню терасу, де так само загинається й монастирська стіна проти цього найвищого визубня цих "Ламаних гір", вже близько коло пам'ятника святому Владимирові, і вони тягнуться звідсіль прямою лінією до самого Хрещатика. Це вже починається відома в Києві з назвищем "Владимирка", або Владимирська гора.

Я виходжу по доріжці за шпиль з кіоском над саму кручу виступу, стрімку, мов стіна, де попід ним, навскоси по цій кручі, проведений спуск наниз, на першу терасу гір на самому закруті. Я окинув оком цю половину тераси під кручами. Ця тераса ще гола, пуста, хоч вже вичищена й очепурена. На їй де-не-де понад доріжками стримить зелене молоде дерево, жовтіють, неначе мережки, смуги скрізь проведених доріжок, жовтіють два подовжасті плата, обсаджені живою огорожею з обтятих кущів, і вони виступають далеченько на верхах двох узьких гір, далеко виступивших над самим спуском на Поділ; а на їх ма-нячать два гарненькі кіоски над самими крутими визубнями, чи виступами. Там вже вештаються й стоять коло кіосків люде, неначе лазять якісь чорні кузки.

Ця вся тераса над закругленими кручами ясно освітлена світом од ясного неба й ясних хмарок на заході.

Я подивився на правий бік од шпиля, за виступ, де на терасі стоїть пам'ятник св. Владимира. Там зеленіє попід горами ніби ліс. Ця тераса вся сливе суспіль засаджена деревом, з широкою алеєю попід самісінькою горою, з зеленими кружалами коло пам'ятника, де червоніють клумби квіток. Ця Владимирська тераса з верхньої гори здається старим зеленим лісом. Високий закрут виступу верхньої гори застує світ ясного неба на заході і неначе кидає од себе тінь на той ліс на терасі. Там вже стоїть вечір, полягли тіні, як буває вже смерком. Але через ці тіні з гори мені видно Дніпро з мостом. Коло мосту широкий на верству Дніпро лиснить ясно попід горами, неначе залитий білим живим сріблом. І в тому сріблі бовваніють усі бик и, чи башти, на котрих почеплений міст. Башти жовтіють, осяяні жовтим кольором од заходу сонця. За мостом ще видно слободи, але за ними бори неначе вкриті легеньким туманом, а ще далі вже сизіє густий туман та імла. Там небо важке, сизо-чорне й ніби зливається докупи з туманом над борами. Стоїть і висить в небі щось важке й імлисте та мокре далеко-далеко вниз по Дніпрі й за Дніпром, може, на сотню верстов в далечі. Певно, там занепогодилось вже давно й не випогодилось, як в той час над Києвом. Там ніби осіння сльота, негідь та моква, мабуть, вже давно почалась і не переставала,— така вага висіла в небі і наполягла й напосіла на борах на десятки верстов. І мені було дивно бачить з високої гори дві картині заразом і воднораз: на заході ясну, світлу, аж лиснючу, а десь далеко — важку, сизу й вогку, а ще далі аж чорну, неначе там істинно було царство тартару. Я глянув на правий бік на гору, де зеленів високо проти мене Царський садок на закругленому горбі, і за цим високим горбом стояли чорні хмари й висовувались з-за верховіття лісу, а край хмар висунувся вперед, висів і закопирчився, мов товсті покоси трави або неначе чорний гребінь, кучерявий і кошлатий, темно-червоний, ніби облитий запеченою кров'ю. Мені здалось, що я бачу закуток не садка, а самого пекла з пелехатими червоними відьмами та патлатими дідьками. Яка сумна, навіть страшна картина, неначе намальована в якихсь пекельних тонах,

яких не спромігся б вималювать ні один великий художник в світі, навіть Рафаель і Мікеланжело!

Надивившись на ті дива на небі й на землі, на той рай на захід сонця, а по другий бік на чорне й огняне пекло, я пішов понад терасою далі на Владимирську гору. Публіка вже збиралась на вечірнє гуляння. В двох широких алеях коло монастирської стіни вже вешталось чимало людей. Натовп все густішав та більшав. Незабаром обидві алеї вже аж кишіли людьми, котрі ніби стовпились в густу масу. Тут гуляє вечорами, а найбільше в неділі та на святках Старий город. Я повернув не до алеї, а на тротуар над самісінькою кручею, обсадженою живою огорожею, цебто кущами, обтятими звершечку. По один бік тротуару під каштанами й чинарами стоять сливе суспіль довгі лави й ослони, тісно обсаджені людьми. І тут тіснота. Я ледве протовплююсь поміж людьми й доходжу до угла на закруті, де гора закручується до спуску сливе прямим кутком. Зверху од самого угла йде наниз на терасу широкий, як шлях, спуск, вимощений гранітом з східцями й обсаджений кущами. З гори по йому ллється, неначе річкою, людський натовп. Коло його зараз стримить здоровий будинок з сінематографом, де стоїть непорушно купа людей. А за ним на горі, вже поминувши монастир, лиснять широкі доріжки, манячать широкі зелені кружала з клумбами, повними квіток. Це невеликий парк, насаджений од монастирської стіни до самого кінця гори, що тут доходе до Хрещатика. І там вже вештаються люде, а найбільше панії з гуртами дітвори. Це ніби дитячий парк. В цьому парку, мов у лісі, вгніздилась кругла присадкувата панорама "Голгофа" над самою вулицею, де побіч неї бовваніє висока кругла, як стовп, водопроводна башта вже коло стіни монастиря. Я люблю дивитись на вигляд, на картину цього парку. Між рідкими гіллястими деревами скрізь стовбичать башти. Он коло самої монастирської стіни на вищому горбику стримить висока башта водопроводу, а між гіллям манячать три башти костьолу через улицю, а в середині парку ніби вгніздилась в гіллі широка кругла башта панорами "Голгофа". Гіллясті дерева ніби перемішані з баштами.

Я простую по закруті гори понад стрімкою горою по тротуарі, щоб знайти порожнє місце будліде на лавах, сісти, одпочити й послухать чудовий оркестр, що грає проти гори, через спуск на Поділ, на терасі Царського садка, в садку Купецького клубу й літнього театру. Але усі лави й ослони попід деревом були обнизані людьми, неначе в театрі десь високо на гальорці. Я мусив стати й спертись на парапет коло живої огорожі на самому кінці тротуару, де вже кінчається Владимирська гора над Олександровсь-ким спуском на Поділ (чи в о з в о з о м, як звуть такі спуски з гір в нас по Росі) і гора спадає на самий спуск дуже круто.

Звідсіль можна окинуть оком усю другу половину Владимирської гори аж за пам'ятник. Ця половина гір повернула од заходу сонця убік і закрутилась на схід. Високий виступ з шпилем зверху заслонив собою усю ясну картину на заході, заслонив ясне небо, обмальоване чудовими кольорами, застує світ, заступив широку Оболонь і Поділ і кидає од себе тінь на цю всю половину тераси.

Я неначе перейшов через якийсь чудовий освічений храм або кришталевий казковий палац, де все лисніло, світилось, і несподівано опинився в темнуватому палаці або в широчезному театрі. Тут вже ніби сутеніло й смеркало. І несподівано я побачив пречудову картину в інших, вже темнуватих холодних тонах, як-от художники малюють на картинах десь кутки й закутки в густій тіні під високими горами. Цей ефект од несподіваного контрасту аж вразив мене. Зник блиск та світло, щез безмежний простір. Але зате і в цьому неширокому просторі була своя оригінальна краса, так само мила, приємна й поетична. Інші фарби, інші тони, ніби на якійсь світовій виставі картин якогось дивного художника.

Цей закуток тераси внизу чогось пригадав мені величезний зал або широчезний театр. Я бачу ніби куток його між двома стінами. Гори стоять дуже круті з ледве примітним покатом на терасу, але це вже не дикі стрімкі передніші кручі, а зелені, ніби зелено пофарбовані або обстелені зеленим оксамитом. Нанизу вони на всю довжину ніби обкладені або обмальовані темно-зеленою смужкою: то зеленіють верхи дерев на двох алеях попід самісінькою горою вподовж тераси. Вгорі над обома стінами

понависало дерево верхніх алей, а попід ними я бачу неначе смуги карниза стін з живої огорожі з парапетом коло неї. І над цими карнизами сунуться або стоять суспіль люде. Мені видно їх по пояс, неначе вони стоять або вештаються на якихсь хорах або в найвищому ярусі якогось величезного цирку або театру. Я дивлюся униз, на терасу. Моє око сягає внизу по доріжках далеко-далеко, до самого пам'ятника, сягає по широкому спуску в кутку між двома зеленими стінами. Скільки там народу! Яка скрізь ворушня нанизу і вгорі! Скільки тут зібралось усякого народу! Нанизу на терасі по викладених жовтою цеглою тротуарах понад самим краєчком тераси над спуском на Поділ, по усіх жовтих доріжках — скрізь вештаються чорні силуети на всі боки, неначе кишить комашня. Усі рядки широких східців навкруги пам'ятника тісно ніби облямовані людьми. Усі парапети понад спуском обстали люде, усі ослони й лави обсаджені. На широкому спуску з гори на терасу густим натовпом сновигають люде. Мене забавляє ця людська сарана, що плазує по один бік вгору, а по другий бік сунеться наниз і ніби розсипається чорними силуетами по доріжках на всі боки. А вгорі, на горах, і коло мене по обидва боки, і проти мене на другому ніби карнизі все ворушиться жива ворушлива, ніби суцільна, а не штукована жива маса. Усі гори, куди не кинь оком, стали ніби живі й заворушились наче якимсь своїм пульсом та живчиком. Та хіба ж люде вгорі і дерева не єсть одна суцільна й сукупна жива маса, жива частка світового безмежного життя?

Я протовплююсь далі, на самий виступ на останньому закруті останньої крутої гори, де починається спуск на Поділ, і окидаю очима терасу з цього пункту. Звідсіль мені видно всю терасу вподовж до самого високого закруту, видно смугу Дніпра і далеко вгору по Дніпрі рівнину, видно місце саме на середині спуску проти самого пам'ятника. В цю наче продухвину між тополями та деревами блиснула ніби вже смерком, з темних рам з густої тіні, частка ще ясного пейзажу за повороткою горяного гребеня. Он я бачу, як лиснить ясна смуга Дніпра, лиснять сріблом три закрути Дніпра й ховаються ніби в сизій безвісті десь далеко-далеко вгорі, мов безмежна людська мрія в час задуми. Мої очі несамохіть принаджує ця частка лиснючої ясної картини серед густої смеркової тіні, неначе перед моїми очима хтось показує мені іншу

картину, почеплену десь далеко, в двері далекої зали на картинній виставі. Я бачу живий картинний контраст, що заманячів десь в далечині в іншому, яснішому, веселішому освітленні, котре будить в моїй уяві радіснішу направу, мов надію на якесь щастя, на щось радісне в житті, в людській долі. Неначе в час горя часом блисне промінь радісної надії.

А прямо передо мною розстеляється вся подовжаста тераса, вкрита тінню й сутінками, вся ніби кучерява од дерева по алеях і по всій терасі, де стримлять гострими верхами гонкі тонкі тополі, ніби зелені свічки. Ясно, ніби під самими моїми ногами, жовтіє доріжка, що навкруги обрамовує тротуаром глибоку западину, ніби ярок над самим спуском. Ця глибока западина, чи яр, вже давно уся засаджена деревом, що густо розрослось на дні. Верховіття цього дерева вже виглядає на саму терасу. А по терасі знов видно кучеряве, скрізь розкидане дерево аж за пам'ятник. Я кидаю оком на пам'ятник і звідсіль бачу його між двома тополями. Князь Владимир стоїть з хрестом, неначе в зеленому гаю, на самих вершечках дерева того гаю, неначе на зеленому живому п'єдесталі, і піднімає хрест вище од себе.

А на горі саме проти його темніє високий закрут гір, де стирчить над обривом на стирчку гарненький кіоск. І за ним видно одлиск ще ясного не погаслого неба. Воно лиснить, мов сяєво, і на тому сяєві чорним силуетом виступає і статуя пам'ятника, і шпиль, і на йому кіоск. Знов я бачу неначе декорацію цього ніби театрального залу, що вже потонув в сутінках вечора.

Я озираюсь навкруги з цього високого пункту і придивляюсь до цієї широкої картини, котра помаленьку все неначе тоне в тіні й сутінки скрізь по горах і западинах. І мені здалось, що я несподівано опинився серед лісів, серед діброви. По горі коло монастиря понависав ніби ліс, бо звідсіль ні монастирської стіни, ні монастиря зовсім не видно. Внизу усе плато тераси ніби суспіль вкрите лісом. Попід стрімкою горою дерева на широкій довгій алеї сплелись докупи, мов у лісі. Пам'ятник так само неначе стоїть поверх лісу на зеленому верховітті, а кругом його стримлять скрізь гостроверхі тополі. Дивлюся вниз, за спуском глибока й

вузька долина, кудою спускаються по крутому покаті дерев'яні сходи до старого Владимирового пам'ятника, уся густо заросла деревами і по дні, і по обидва круті боки. І тільки біла колона старого пам'ятника з капітеллю зверху та з золоченою маківкою й хрестом витикається високо вгору з зеленої гущавини, ніби з води здоровецька щогла затопленого корабля, а по обидва боки й за нею виникають велетенські осокори й тополі. Над тією зеленою безоднею збоку од Царського садка висовується тераса вже врівні з Хрещатиком, де стоїть літній театр. І ця тераса, і самий театр неначе пірнув у ліс, а над лісом тільки ніби плаває його довга, випнута й круто закруглена покрівля, неначе плаває допотопна велетенська черепаха. Вище од цієї тераси літнього театру в садку Купецького клубу лиснить жовте плато для гулянки, неначе жовта гальовина серед лісу. А над цим плато загнулась круто, ніби дугою, висока гора Царського садка, вся вкрита густим лісом. На найвищому місці гори з лісу витикається верх водопроводної круглої башти, а коло неї зараз друга башта наче заплуталась верхом у гіллі. Цей ліс спускається густим покатом униз до Олександрівської вулиці, неначе в долину. А за цією долиною видно Липки, котрі сливе заслонені старими липами ще стародавнього липового лісу. Інститут на довговастому крутому горбі неначе навис над Хрещатиком і виглядає з свого садка на покатах тільки вікнами верхнього етажа й покрівлею. А од його все вище та вище до Печерська потяглись рядком нові муровані доми на п'ять та шість етажів, неначе нанизані разком або низкою. Блиск ясного західного неба прохопився поверх Старого города й кинув на їх жовті цегляні стіни одлиск. Доми низкою лиснять серед темно-зелених лісів. І мені чудно дивиться на ту картину, бо здається, що той разок домів набудували якісь вередливі багатющі люде серед зеленої діброви, що вкрила усі ті гори, й балки, і яри. Бо нігде навкруги мені не видно, навіть не знать міста, ні домів, ні церков.

Ілюзія була така велика, що мені неначе уявки уявлялось, що я не в великому місті, а якимсь чудом опинився серед лісів та дібров десь на "Ламаних горах" на Росі в Білоцерківщині або коло Богуслава. Мої думки несамохіть перелинули в ті рідні діброви. І мені стає трохи чудно, чого ці

пани, цей натовп зійшовсь та зібрався на горах серед лісів і сновигає, і вештається скрізь, мов комашня в розгребеному комашнику.

І невважаючи на таку силу народу, скрізь поблизу й навіть серед того натовпу панує велика тиша. Обертаюсь я і позад себе бачу предовгий рядок людей на довгих лавах і ослонах, щільно поставлених. Усі сидять тихо. Знать, що усі одпочивають і усі дивляться на картини природи, на гарні закутки нанизу на першій терасі. Ті люде, що стояли й ніби обнизали низками парапет і вгорі, і на терасі коло пам'ятника, так само не розмовляють, стоять неповорушно; ніхто навіть не ворухнеться. І всі вони втирили очі в дивні вигляди на Дніпро, на небо, то ніби помальоване чудовими кольорами на заході, то сизе, аж чорне за горою Царського садка. На кого не глянеш, до кого не придивишся, у кожного неначе задума в очах і на обличчі, неначе кожний лине думками в вигляди або вникає сам в себе, в свою душу, в свої естетні почування і не може одвести очей от того дива. І ті молоді, що йдуть сюди й туди і часом за щось вряди-годи розмовляють, і ті говорять стиха, сливе ніби нишком, неначе вони увійшли в якийсь храм і почувають близькість якоїсь Вищої Сили й Розуму, котрий сповняє усе небо й землю й утворив несподівано в той час ті картини високого штучництва, недосяглого для художників усього світу. Я почуваю, і не наздогад, що в цих усіх українських душах, в глибочині цих усіх серців діється те ж саме, що і в моїй душі, і в моєму серці. Ця уся силенна сила натовпу так виразно показує мені, що вона має природжену вдачу великих естетів, коли сливе ніхто не балакає, не розмовляє, не сміється й не жартує. Мені здається й навіть уявляється, що ці усі українці зібрались неначе не на гулянку, а ніби повходили в якийсь напродиво великий та пишний храм, ніби для якоїсь молитви так само, як колись на цих-таки горах в давню давнину, ще за київських князів наші київські предки збирались кругом стародавнього свого бога Перуна на молитву або десь над Почайною та в гаях коло криниць на молитву богам сил природи.

Одродіння поетичної вдачі стародавніх киян, наших українських предків, сучасників князя Святослава та Владимира, я постеріг душею в цих довгих рядках очей сьогочасних українців, задуманих і втуплених в

прекрасні вигляди й колоритні дивні картини, так дивно скупчені на небі й на горах. Неначе й вони слухали, як колись дзвеніли й "рокотали" струни в піснях і в "замислах" стародавнього Бояна та творця "Слова о полку Ігоревім".

І на горах, і в природі, і в масі натовпу — скрізь тихо й тихо, неначе ці одпочиваючі люде були щось одно сукупне й суцільне з чудовою природою навкруги, неначе й вони злучились і злились з нею докупи. Я нігде не чую не тільки гаму й гармидеру од натовпу, не чую навіть човгання та шарудіння черевиків по шорстких доріжках та цегляних, міцних, як камінь, тротуарах. Серед цього натовпу можна залюбки й довго вдивляться в красу виглядів, можна милуватися, думати і навіть задумуваться й почувать, як у храмі, сповненому народом. Я бачу тільки ворушіння людей по всіх усюдах. І серед задуманої тиші я примічаю, що й ця ніби й мертва краса природи ворушиться. Он унизу на терасі близенько од мене й проти моїх очей стримлять верхи тополь. Я придивляюсь до їх, а їх м'які довгі гілки ворушаться, ледве коливаються то в один бік, то в другий, неначе вони сплять або дрімають і коливаються у сні й крізь сон. Он у самому низу кругом крутої гори дикі маслини наче обнизали разком низ гори й розкидали свої кучеряві, мов вербові, білі гілки з білим листом. Я придивляюся до їх, і вони помаленьку, ледве примітно усе коливаються, ніби хилитаються, певно, од непримітного повітряного вогкого дихання то од Дніпра, то з глибини нижчих вогких балок, закиданих деревом. І це коливання ані шелесне, навіть не шамотить! ані шелесне, ані шамне ні одна гілочка! Мені здається, що то кидається пульс, кидається живчик дрімаючої й засипаючої краси живої природи.

І мені пригадались і спали на думку гулянки в великих європейських громадянських парках та садках. Який там шум та гам од розмови, хоч часом трохи й здержа-ний! Якби на цих самих горах випадком завештались галасливі та крикливі провансали, або французи, або іта-льянці, який гармидер, шум, гам, гомін або й лящання, сміх та регіт розкотився б одляскамн по цих алеях та терасах! По цих гарних горах аж луна пішла б одляскамн по всіх кутках, долинах та терасах. Інші раси,

інша й вдача, інший темперамент, — і інша направа буде в душах і в усякому знадвірному виявку людських почуваннів.

III

Тіні й сутінки все густішають внизу. Гори й балки та западини насподі неначе потонають і загрузають в густу тінь і темряву. І мені знов неначе хтось виставляє й показує ще одну картину в цій багатющій ніби галереї картин на світовій виставі. Я вглядів ще один пейзажик, невеличкий, але оригінальний своєю красою. Це вже неначе картинка в сінематографі або акварель-мініатюра.

Я дивлюся пильно униз на поділ гори, обсаджений чинарами й акаціями, де спускаються з тераси на Царському плацу легким покатом вагони трамвая Олександрівським спуском на Поділ. Там під деревами вже сливе поночі, неначе в той закуточок внизу в глибині лягла вже чорною смугою ніч. Там раз у раз безперестану бігають зчеплені платформами докупи двойчасті вагони трамвая. Одні спускаються вниз, другі сунуться вгору з Подолу на Царський плац вже на кінці Хрещатика, де стоїть трамвайна станція, за великим кружалом скверика з фонтаном. Я бачу, що там, на спуску, крізь гілки й стовбури дерев миготять огні вагонів. От промайнув огонь, неначе проскочив огняний зайчик, і сховався в гущавині. А далі нижче замиготів рядок огнів бистро, швидко, неначе поскакали огняні зайчики, доганяючи один другого на скоку, або промайнули вогняні птиці ключем, як летять журавлі в небі. Вони пірнули в темряві, а натомість другий довгий ключ огняних журавлів заманячів однизу вгору. Я несамохіть задивляюсь на це миготіння огнів то поодинці, то журавлиними довгими ключами. А ондечки далі в продухвині на закругленому закруті спуску знов маленький пейзажик, аж чудний, але дуже гарний. На йому ще світиться одлиск од ясного неба на заході. Я бачу, як довгий двойчастий вагон несподівано скочується на це місце, ввесь в огнях та ясному блиску з вікон, засяє, закрутиться півкругом й швидко, прудко, хутко неначе впаде кудись униз в безодню, ще й мелькне куцим огняним хвостом. Неначе степовий ховрашок, що ховається в нору сторч і мелькає хвостиком. А натомість з безодні

висовується друге огняне страховище, висовує з гущавини дерева огняну морду й пащеку на закрут, а потім рачкує помалу вгору, сунеться й ховається неначе в гущавині лісу, мов казковий огняний змій перелесник, що літає вночі до дівчат та молодиць. Мене цікавить це вештання й бігання огняних вагонів по закруті, неначе живих чудних допотопних велетенських звірюк. От я бачу, як обидва звірюки вискочили водночас на прогалину закруту, сунуться й біжать, ніби один на одного, от-от стукнуться лобами, мов два роздратовані рогаті барани рогами. Мені здається, що вони от-от тріснуть, ляснуть, полізуть один на одного, неначе зчепляться навстоячки на битву і почнуть кляпать ламаними дошками. Але вони розходяться тихенько й мирно: один упав вниз у безодню й мельнув куцим огняним хвостом, другий — посунувся вгору ніби в ліс. Розминулись ці звірюки, а натомість збігаються знов інші. З-за їх ще нижче лиснить білувата олив'яна смуга Дніпра, і там серед Дніпра стоять вподовж два довгі білі пароходи, ще ясно освічені од заходу сонця, але в їх у вікнах вже блищить світло і одкидається довгими рожевими одлисками в тихій воді. А вагони знов стикаються на цій ясній прогалині й неначе грають в хрещика; а вище далі раз у раз блискають огнями між гілляками, неначе скачуть рядки огняних зайців у лісі.

Я давно дивлюсь на цю ніби картину в якійсь панорамі, і вона довго принаджує мої очі й надить мене своєю оригінальністю й несподіванкою свого швидкого, як вітер, рушення. Але я бистро кидаю оком на супротилежну терасу за Олександрівським спуском, де ніби на гальовині під високою горою Царського садка розкинувся садок Купецького клубу, де бувають гулянки. Через забудування Купецького клубу мені видно, як на долоні, усе жовтувате плато садка Купецького клубу.

І знов перед моїми очима неначе хтось виставив ще одну картину вже швейцарського пейзажу, так само гарного й доладного в своїй красі, схожого на швейцарські пейзажі на картинах. Правда, ця картинка — це вже пейзажик-мініатюра, але прегарний, хоч малюй його на полотні. Мені, од одлиску далекого заходу, ще видно, як на кінці плата стримить крута круча, обрамована зверху парапетом на широкому помості, обставленому лавами й ослонами. Вона здалеки схожа на балкон, котрий

неначе висить над безоднею. Мені видно на тому здоровому балконі довгий, щільно стоячий рядок людей, котрі обсіли лави й обстали парапет. Усі, очевидячки, дивляться звідтіль на широку картину за Дніпром. На цій невисокій терасі з зеленим спадистим покатом до літнього театру і з стрімким крутим покатом в долину й до берега Дніпра висовується ніби з самої гори од Царського садка гарний легенький курорт з рестораном, увесь білий, схожий на здоровий кіоск або на японську пагоду чи храм, поцяцькований викрутасами на фасаді, і з верандою навкруги над боками невеличкої тераси, котра служить ніби за п'єдестал для цього курорту. На цій терасці біліють застелені столи, манячать за столами пани, вештаються служники. А далі серед тераси на плато неначе висунувся з гори, вкритої лісом, білий просторний кіоск для оркестру, неначе широчезна й висока одчинена брама в саме нутро тієї гори, в якусь печеру. Ліс з гори понависав гіллям над цим кіоском. На платі вже скрізь вештаються люде, збираються вже в літній театр і на концерт в садку. Це плато садка вже ніби потонає в легеньких сутінках вечора. Зверху над горою Царського садка, над густим лісом хмари потемнішали, стають сливе чорні з сизими обідками скраєчку й по боках.

І я вглядів, як в одну мить усе плато, уся ця тераса з забудуванням спахнула світом, неначе одразу зайнялася уся й кинула світ на гори й дерева. Запалало електричне світло в ліхтарях на високих стовпах, розкиданих скрізь по всьому платі. В кіоску для оркестру вмить разом засвітились вгорі ріжки, неначе чиясь рука кинула й почепила вгорі кіоска два разки з огняних намистин. Оркестр заграв щось схоже на марш, щось голосне, дрібне й веселе. Мені ясно й виразно чуть гарні веселі мелодії через яр спуску. Позад мене зашамотіли й зашаруділи люде. На цей високий угол закруту гори сунулись люде слухати музику. В натовпі я бачу навіть дівчат, що недавнечко поприходили на службу, і чую їх ще не попсовану чисту українську мову. Декотрі з їх убрані в квітки, стрічки, вишивані сорочки та в керсетки. З ними стоять парубки, певно, залицЯники, в піджачках або в коротеньких жупанках, певно, челядники усяких майстрів та робітники фабрйцькі. Вони усі по сільському звичаю лузають насіння, слухають музику і вряди-годи перекидаються словами сливе нишком.

Світ збоку блиснув так несподівано, що я обернувся. Дивлюсь,— а хрест в руках князя Владимира одразу наче зайнявся на всю довжину й ніби горить огняними цятками. І мені уявилось здалеки, що той хрест висить над лісом на небі. Зирнув я просто по доріжці, а в самому кутку, де загинається гора, неначе зайнялась вивіска над дверима сінематографа, де слово "Театр" блищало червоними й жовтими електричними цятками, і од його ллється різкий кольоровий світ на ввесь той закуток. На платі Купецького клубу ясно, як удень. І там я бачу таке ж вештання й ворушіння людей, як і навкруги на горах і кругом мене; і там натовп все більшає й густішає. Оркестр грає п'єсу за п'єсою, і я бачу, як публіка сідає на довгих білих лавах перед кіоском проти оркестру, щоб слухати оркестр. Над Царським садком на горі над лісом, вгорі водопроводної башти в довгому віконці зачервонів світ: певно, там оглядають машини на ніч.

Я окинув оком усю ту горяну картину навкруги й забувся, що я в Києві. Мені здалося, що я десь над Рейном на якомусь курорті, заведеному в надзвичайно гарному горяному місці серед густих лісів, з усякими надзвичайними ефектами та прикрасами задля того, щоб зробить курорт принадним для публіки. І справді, на обох супротилежних горах я бачу ніби башти середньовікових рицарських замків, що виглядають з гущавини лісів; я бачу перед собою ясну пляму курорту, всю залиту білим світом, неначе там в темний вечір зостався якимсь чудом клаптик ясного дня. А збоку висить над лісом, неначе на небі, великий огняний хрест, а по другий бік неначе горить в лісі довгий напис ярим червоним світом на гілках лісу.

Чудові ці гори в такий вечірній час! Яка пишна ця широка картина! Кращої од неї трудно знайти і по всій Європі.

IV

Вже на цих горах поночіло, неначе ніч кидала чорне покривало на гори. Я озирнувся на всі боки, і мені здалось, що вже пізно, що вже запанувала на горах ніч. Я попрямував по тротуару понад карнизом

через натовп. Час було вертаться додому. Я вже надивився на усякові картини й одпочив, надихавшись, навіть пропахавшись і промкнувшись наскрізь вогким, сливе сільським чистим повітрям. Я насилу протовпився до того кутка між двома стінами дерева, де була поворотка в алеї, і опинився в світлі білої плями коло настіж одчинених дверей сінематографа, звідкіль широкою смугою лився білий, сливе денний світ од сонця. Але тут я чую збоку якийсь галас, шум, крики дитячих тоненьких дзвінких голосків. Крик був такий густий та різкий, неначе в тому дитячому парку злетілась здорова зграя горобців та усякого дрібного птаства.

Я не втерпів, звернув убік і ввійшов в той опрічний парк ніби в широкі двері між двома купами дерева. І тут я вглядів ще іншу колоритну картину, вже жанрову, варту пензля художника. Неначе чиясь рука наважилась показувати мені без краю довгу галерею художніх картин високого штучництва й вартості. Я знов углядів п'ять башт, котрі стовбичили високо між рідко розкиданими деревами; їх було видно проти чистого, ясного на заході неба. Тепер я побачив, що була ще не ніч, а пізній вечір, і смеркове, випогоджене з цього боку небо кидало одлиск на парк, на башти та клумби, на жовті широкі доріжки. На доріжках і на широкому плацу коло будинка панорами "Голгофа" аж кишіла дітвора і натовпами, і нарізно поодинці, по двоєчко, неначе її хтось розсипав з мішків та лантухів. Скрізь бігали, вештались маленькі дівчатка, неначе качались кольорові клубки. Більші хлопчики грали в довгої лози. Вони стояли довгим рядком, низько понахилявшись, а задні в рядку розхилялись і плигали через їх, неначе зайці. їх темні силуети чорніли, наче рядки чортиків. Декотрі заводіяки войдувались, валасались, вхопившись за барки, штовхали один одного та змагались і кричали на всю пельку. Деякі грались м'ячами. Здорові, мов кавуни, м'ячі підскакували високо вгору й часом падали на коліна й на голови матерям та усяким доглядачкам. Маленькі опуки неначе пурхали між дітьми, ніби горобці. Матері й гувернантки сиділи навкруги по лавах і мовчки дивились, неначе на сцену в театрі. Няньки, мабуть, не дуже зирили за дітьми, бо все бігали поміж дітьми, ганялись за ними й часом

розбороняли тих, що зчепились і билися, мов півні, доки няньки вгамували їх.

Крик та галас, якесь дзявкання, цвірінькання, писк та щебетання було таке різке, таке вразливе, так вразило мене, що мені здавалось, ніби я випадком потрапив у якийсь курник, де кудкудакали сполохані кури, або в здоровецький птичник в звіринці в Шенбруні коло Відня. Тут ніби кричали, дзявкали й лящали і попугаї усякої породи, щебетали щиглі, ніби кувікали й клацали зубами якісь птиці з гарячих країв і неначе пищали, аж вищали та войдувались маленькі мавпи, ніби в велетенській кучі з баштами та деревами. Якби башта "Голгофа" мала вуха, то й вона од невидержки затулила б їх долонями. Я раптом вискочив з цього галасливого, щебетливого птичника й швиденько почимчикував в темну довгу алею. Я неначе пірнув одразу в темну ніч, так було поночі в цих двох прегустих алеях, неначе я несподівано опинився в якомусь підземному тунелі; так було в йому поночі.

Але теперечки і в цьому тунелі було тільки трохи тихіше: тутечки в темряві вже збиралась інша гулянка, збирались "хлопці й дівчата", неначе "на улицю" на селі, як збираються вони в неділі та на будлі-яке чимале свято на Бульварі на гулянку вже смерком. Обидві алеї були повні молодих челядників усяких майстрів та молодих робітників фабрицьких. Недавно прибувші дівчата на службу були навіть повбирані по-сільській: в квітки, та в стрічки, та в вишивані сорочки. Вони обсіли усі довгелецькі рядки лав та ослонів, лузали насіння, голосно розмовляли. Парубки жартували, залицялись до дівчат, штовхались, щипали й смикали їх. Дівчата кричали й пищали. Тільки тут РІЄ було чуть грання й бренькання на балалайках, як на Бульварі, а найбільше поблизу од Басарабки, де дівчата цілим рядком на лаві смерком стиха співають пісень, а хлопці скрізь по лавах грають на балалайках українські пісні до танців. Раз я бачив, що один з їх ходив навіть з гітарою в руках. В пізню добу на цих верхніх алеях та й на нижчих засідають на засідки гультіпаки, злодії та усякі напасники, нападають на запізнених прохожих і обшукують кишені; а усякі штукарі для штуки вискакують з-за дерева й дають стусани в спину, хоч і не грабують нічого, як роблять на селах штукарі парубки, в

котрих чогось доти сверблять кулаки, доки вони їх не почухають об чиюсь спину. Ходить тут в пізню добу зовсім-таки небезпечно, бо на цих горах по алеях блукає й ночує багато усякої наволочі, мов в пущах та безкетті.

Йдучи далі по темній алеї сливе полапки й навмання, трохи не навпомацки, я примічаю, що в цьому тунелі з гілля далі все яснішає та виднішає, неначе надворі почало зоряти, а ще далі вже й розвиднюваться. Я дійшов до найвищого верху гори на закруті, вийшов з алеї на голе плато. Дивлюся, і з дива аж очамрів і спинився. Ніч серед ніби якихсь лісів та дібров неначе якимись чарами зникла. Усе голе плато ясніє з жовтими доріжками та рідкими молодими деревцями, недавно насадженими. Скрізь видно, як увечері. На краю закругленого ніби провалля та круч через парапет видно на небі однизу рожеву ясну смугу, котра ніби зливається з краєчками круч; а стовпчики й ощепини парапету чорніють проти неба, неначе якийсь взорець на рожевому полі. Мені стає трохи чудно, що я в недавній час гуляв на горах десь неначе вночі, де вже засвітили світло, а тут одразу на верхах круч стало так видно, що й ніякого світла не треба. За Дніпром, де я недавнечко бачив ніби велетенські Альпи з червоними вершинами, небо було рожеве. Чорні Альпи з брокенськими відьмами в червоних хустках на головах неначе посунулись в чорний тартар, а на їх місці світилась рожева смуга неба, ніби в раї. Я задивився на цю рожеву картину, на оригінальне освітлення цього плата, де збоку біліла висока монастирська стіна з ледве примітним рожевим сутінком. Виходжу я над самісінькі кручі, глянув униз, і — над самісіньким Подолом знов побачив іншу таку чудову картину, якої, може, нема й по всій Росії, з такими оригінальними тонами й сутінками, що я аж зчамрів з дива. Нанизу попід кручами знов я бачу темну ніч. Усей Поділ з будинками вже потонув в густій чорній темряві. Уся далека рівнина Оболоні, усі луки й луги на далекій Десні, і за Десною, і за Дніпром неначе вкрились чорним сукном. А ввесь Поділ вже горить огнями, розкиданими по місті до самої Почайни. Он горять електричні білі огні довгими рівними рядками по великій улиці, горять купками й ніби букетами по майданах і попід закругленими горами коло монастирів та торжків. Он берег Дніпра в закругленій гавані та коло пристанів неначе

облямований смужкою з ярих білих ліхтарів. Посередині Подолу ніби горять червоно-жовті написи над сінематографами. А подекуди блискають, мов червоні зорі, червоненькі огні в вікнах домів, розкидані вередливими чудними взорцями, поплутаними в чудному безладді. На довгому рядку пароходних пристанів в ятках, поставлених на суднах, лиснять пре-густо червонуваті дрібні, ніби огняні, цятки та плямки, густо скуплені, неначе зірки на небокрузі. Ця червоняста смуга червоніє, мов торочки чорного покривала. По Дніпрі на пароходах знов миготять в вікнах на воді червоні вогні, неначе на смузі розтопленого олива. А десь далеко на Оболоні, десь аж коло Почайни, окроме од міста, біліють ярі білі електричні ліхтарі опрічними двома купами коло забудування артезіанських колодязів. А ондечки, ще далі вгору, на безмежному темному просторі десь блискають малесенькі огні, певно, на пароходах або на плотах на Дніпрі та на Десні. Перед моїми очима розстелялось ніби чорне велетенське полотнище чорного оксамиту, затканого й повишиваного огняними взорцями.

А далеко-далеко внизу ясного випогодженого обрію лисніла широка рожева смуга, неначе ця безмежна картина була обрамована з того боку на північ закругленими рожевими рамами. Там оранжевий захід помаленьку й ледве примітно вже змінявся на веселий рожевий ранок десь в безмірній далечі за Дніпром, як буває в далеких північних краях.

Я довго милувався цією величністю картини, яку довелось мені бачить вперше на віку. Яка краса! Якими прикрасами багата природа закрасила прегарний Київ! Недурно ж письменники звуть Київ городом-красунем. На горах, на кручах я бачу одлиск рожевого вечора. Небо однизу на північ ніби тліє й жевріє смугою. А передо мною нанизу темна ніч вкрила рівну широчінь, скрізь засипану вогнями, ніби великими зірками.

А надворі на горах все потроху поночіло. Чорні тіні помаленьку піднімались вгору на вищу терасу, неначе лізли вгору з темного, аж чорного Подолу на покати й кручі, плазували ледве примітно, мов чорні гадини, помаленьку рачкували вгору, мов чорні раки клешнями, і

вкривали жовті доріжки по нижчих терасах, що виганялись над Подолом, неначе три піскуваті коси над берегом моря. На ясну червонясту смугу вгорі несподівано впала подовжаста хмарка й заслонила ті рожеві рами чорною заслоною. Кругом мене в одну мить погас одлиск навкруги. Я стояв і слухав мелодії далекого оркестру за шпилем. Мелодії простують сюди поза горами ніби навпростець, б'ються об високий закрут стіни й одбиваються на широкий порожній, не зарослий деревами, простір з силою й виразністю, сливе не ослабленою.

Мене вже трохи втомила ця довга галерея картин та виглядів. Ноги обважніли од ходні. Я попрямував далі понад кручами, щоб вернуться в свій час додому. Але за однією повороткою я знов стикнувся з картиною, перед котрою мусив спинитись і подивиться вже несамохіть: така вона була гарна й оригінальна, а мені до цього часу й не доводилось бачити її вночі, в темряві. Трамвайний спуск аж вдарив мені в очі своїм ярим світом, аж очі мені засліпив.

Дивлюся я, од темної трамвайної станції на самому краєчку кручі простяглося шість широких арок з стовпчиками, закруглених зверху, неначе в широкій галереї. Ці усі арки галереї були помережані ніби взорцями з рам і засклені, і мені здалеки здалось це усе якоюсь оранжереєю, що світилась наскрізь, бо була засклена тахлями в мережаних чудернацьких шибках з обох боків. Ці ясні арки галереї все нахилялись униз одна нижче од другої, висіли навскоси, неначе вони були поставлені не на землі, а збудовані й притулені до крутого покату кручі. Мені здалось, що ця галерея висить в темряві назукіс над безоднею, причеплена до станції, теліпається на повітрі, заглядає в глибоке чорне провалля і, нахилившись та висунувшись над безоднею, заглядає в його. От-от впаде, шубовсне!

Я тільки очі витріщив з дива і сам до себе засміявся. Мені здалось, що цю іграшку почепили незмисленні діти без тями в голові. На мене найшов острах, що ці дурні арки от-от незабаром одчепляться й шубовснуть в чорну глибочінь. Незабаром я побачив, що з дна глибокої чорної безодні ніби котиться потихеньку вгору ясний білий чималий клубок, неначе

вирнув з темряви, а далі за ним вигулькнув з темряви вагон, червоно обмальований, з тихим, неясним, неначе потайним світом всередині. Мені уявилось, що якась допотопна летюча звірюка з огняною пащекою плазує вгору та вгору. І без найменшого шуму й навіть шелесту вона всунулась в ясну галерею і в мент спинилась. В одну мить разом одсунулись усі дверці в вагоні, поставлені рядочком назукіс, і звідтіль висипались не люде, а ніби темні силуети в брилях та капелюшах і тихесенько, без шуму пішли врозтіч та все вгору по гранітних сходах. А натомість по другий бік, ніби з-за темної рами сінематографа, висунулись інші силуети постатів, посунулись за вагон і десь зникли й поховались. Те завальне здоровецьке допотопне дивовище знов без стукоту, навіть без шелесту тихо посунулось з галереї наниз, помаленьку покотилось у безодню й зникло, і я тільки вглядів, як покотився круто навскоси, сливе сторч, навздогінці наче здоровий огняний ніби метеор на чорному небі і тихо впав кудись в чорну безодню.

Я задивився на цей нічний пейзажик і довго милувався ним, все кмітив несамохіть, як ніби чиясь небачена рука кидала огняну опуку то вгору, то вниз, і та опука то котилася наниз, то сунулась і плазувала вгору й тягла за морду, залигану ніби налигачем, якусь чудну здоровецьку червонясту животину з куценькими ніжками.

А чорні силуети все ворушились, сунулись та миготіли в якійсь ніби оранжереї, сповненій ярим білим, сливе сонячним світом. І мені уявилось, що я й справді в сінематографі й дивлюся на картину німих, але ворушливих тінів; так усе там діється тихо, ніби потаєнці, без усякого шарудіння. А гук музики б'ється об стіну коло мене й вигра-ває, аж лящить. А тіні все сунуться й ховаються ніби за чорні рами і в мент зникають достоту так, як у найкращому сінематографі. І я сподіваюсь, що от-от незабаром повинна спасти зверху чорна завіса й заслонить цю картину, що замиготить огняний напис на їй й покаже, що на картині з'явиться далі згодом.

Але музики голосно грали, а чорна заслона не спадала, а тіні все ворушились, на зміну їм висипались з вагона інші. Над горами і внизу

серед чорної ночі було тихо, аж мертво. Нігде не чути ні згука, ні найменшого шелесту на деревах та в глибоких узьких ярах. Я все дивився на ту картину, неначе на якусь ілюзію. Недалечко од мене манячіло над кручею кільки людських темних постатів, котрі так само з уважливістю милувались тією оригінальною картинкою. Але десь за стіною почувся далекий стукіт та гуркіт, неясний, неначе одляски. глухого далекого грому. Гуркіт наближався, ставав дужчий і чутніший. А далі за стіною за углом загуркотіло й застукотіло так, що аж гора застугоніла й задвигтіла. Дивлюся я в темний куток на крутій поворотці за стіну, а звідтіль неначе посипався з-за угла стіни гвалт та скрипіння, рипіння та стогін, неначе, як кажуть в казці, "стукотить, гуркотить — сто коней біжить". І несподівано з-за угла стіни з вузького Свято-полк-Михайлівського переулочка висунулась ніби огняна пащека, закручувався освічений тулуб якоїсь звірюки або змія, усього в огні. Звір з'явився увесь, затріщав, залущав, загуркотів і раптом, в одну мить спинився коло маленької станції. Станція од одлиску з вагона ніби зайнялась одразу. А з вагона посипались люде, бігцем побігли й поховались у веранді коло станції.

Мої ілюзії зникли, неначе погасли в одну мить, ніби на їх дмухнув дійсний, реальний трамвайний звір. Я вмить опам'ятавсь.

Час був вже пізній. Я вернувся додому. Але дома в моїй уяві неначе все манячіли недавні гарні вигляди та картини, часом виникали з такою виразністю з усіма дріб'язковими частками, неначе я бачив їх перед собою уявки. І мені все здавалось, що я був в якійсь картинній превеликій галереї, надивився на усякові великі й невеликі картини та пейзажі, утворені з такою штучністю та художністю, з такою невимовною красою, якої я ще й досі не бачив. Мабуть, були великі естети наші давні київські князі, коли вони вибрали це саме місце над горами для свого житла й для молитви перед тутечки ж поставленим Перуном.

Не менші естети були й ті, котрі оброблювали ці дикі колись гори, кручі й "яруги", як каже літопись, ті українці, що обробляли ці кручі й обсаджували їх тоїголями та кленками з великою вподобою. І мені стало

зрозуміливо, чому ці колись стрімкі й дикі гори й тераси стали такі гарні та препишні, чому од цих милих та гарних і доладних "Ламаних гір" князя Владимира по всіх закутках подихає естетизмом, красою й подихом високої поезії, котра, як відомо, так надила й чарувала геніїв, таких великих естетів та поетів, як Гоголь і Тарас Шевченко.

1910 року.